

ELS MALNOMS DE LLORITO¹

Andreu Ramis Puig-gros

XII Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Marratxí, 1997

QUÈ SÓN ELS MALNOMS I PER QUÈ SORGEIXEN?

La primera reflexió que resulta pertinent fer a l'hora de parlar d'una obra sobre malnominació és definir què entenem per malnom —altrament dit sobrenom, nomarrot, xisto, renom, motiu, àlies, nom de casa... En aquest cas hem de deixar clar que el malnom és una forma d'identificació (generalment fa ús d'un tret o característica diferencial) o de filiació, tot recorrent a una característica de procedència (familiar, de lloc d'origen, etc.) que s'aplica a una persona, principalment per distingir-la d'altres que tenen el mateix nom propi.

És important ressenyar que els malnoms són una manifestació més de l'onomàstica i, en concret, de l'antroponímia, disciplina que recull, inventaria i analitza els noms de persona (noms, llinatges, malnoms). Així mateix, els malnoms no són un fenomen exclusiu de les persones, els malnoms s'apliquen també als habitants de pobles i comarques i es converteixen en un element més d'exclusió o no assimilació (*panxes roges*, *peus amples*, *collerats*, *capbaixencs*, *mntanyols*, en són alguns exemples coneguts); dins els mateixos pobles o comunitats, la malnominació ha funcionat com a fórmula de cohesió o d'exclusió, especialment entre els joves (*es mariatxis*, *ses avecrems*, *ses teranyines*, etc.); finalment, els malnoms són un signe de pertinença i cohesió familiar, una fórmula al que en altres indrets s'anomena el nom de casa (*can Rosset*, *can Pago*, *can Ruberto*, etc.).

Les causes de l'aparició dels malnoms s'han d'explicar en un context cultural en el qual tot té nom: les persones, els llocs, les coses... Fins i tot és dolent o s'interpreta com a negatiu el fet de no tenir nom. La dita «no té nom» és un exemple d'aquesta concepció. Les persones, però, ja tenen un sistema establert de nominació amb els seu nom i llinatges. No obstant aquest fet, evident, no ha estat suficient al llarg de la història l'ús de nom i llinatges a causa de l'existència del que els especialistes anomenen homonímia. Aquest mot significa que dues coses, dos objectes o, en aquest cas, dues persones tenen el mateix nom. A Llorito, l'homonímia és una conseqüència directa d'un fenomen social molt estès a les comunitats petites que es coneix amb una altra paraula que també és de cap de brot: l'endogàmia. L'endogàmia, com dic, és un fenomen social que es produeix o es genera quan es donen matrimonis dins la mateixa família.

A Llorito trobam precisament aquestes circumstàncies. És il·lustratiu analitzar l'evolució de la població des del segle XVI (1550) fins ara:

¹ Presentació del llibre d'Andreu RAMIS PUIG-GROS, *Malnoms a Llorito. Segles XIV-XX. Àlies. Estratègies de nominació comunitària*, Binissalem, Di7, (L'espigó, 1), 1997.

Segle	XVI	XVII	XVIII	XIX
Habitants	100	700	900	1000

És suficient constatar també que només dotze llinatges han generat el 69,6% de la totalitat de malnoms que han existit a Llorito.

Enfront de la repetició de noms i llinatges, no quedava altre remei que cercar fórmules d'identificació. És aquesta la finalitat dels malnoms i també dels noms. Al nom propi del santoral, al nom de pila, s'afegeixen els llinatges patern i matern, que ens integren en una família, però aviat, i molt especialment quan parlem d'un poble petit, aquests noms es repeteixen, llavors apareixen fórmules d'identificació, com la repetició del nom del pare (*Joan Jaume de Miquel, Antoni Gelabert d'Antoni*, etc.) o es recorre a la creació del malnom. Llavors, la cultura del poble, rica, mesella de solucions i amb una llengua viva, creadora i imaginativa, recorre especialment a l'entorn immediat. Recorre als elements naturals més propers. Hi apareixen malnoms que s'inspiren o que tenen el seu origen als llocs de residència, procedència, habitatge (*Búger, Llubí, Randa, Muro, Sóller, Artanenc, Binissalemer, Pollencí...*); malnoms que tenen l'origen en el propi nom o llinatge dels portadors o dels seus familiars (*Agustí, Benet, Ignasi, Nofre, Lluc...*). De vegades, però, no s'usen els noms amb la seva forma comuna i els malnoms són hipocorístics, o fruit de la manipulació per afèresi, (*Betons, Bieló, Tiana, Xineta...*), apòcope (*Poloni, Buti, Vigili...*), etc.; malnoms que tenen l'origen en l'ocupació laboral, la situació social, etc. (*Caminer, Carter, Garriguer, Lleter, Farruella, Mestret...*) i, especialment, malnoms que tenen a veure amb alguna de les característiques físiques, psíquiques o caracterològiques del seu portador (*Arrufat, Gigant, Panxó, Moreu, Barbejat, Barreta, Xoroi...*).

Però no sempre tenen un origen o un significat tan clar i moltes vegades es fa ús de la metàfora, la comparança, la ironia —de vegades punyent— que podem trobar en els malnoms: ocells, objectes, etc., com ara *Bou, Gorrió, Gall, Figa seca...*

QÜESTIONS METODOLÒGIQUES. COM HE FET EL LLIBRE?

Pel que fa al llibre *Malnoms a Llorito. Segles XIV-XX. Àlies. Estratègies de nominació comunitària*, he de dir que es tracta d'una monografia clàssica sobre malnominació. Una recerca restringida a un espai, a una comunitat, Llorito, i a un període de temps, en aquest cas molt ampli, potser excessivament ampli: entre els segles XIV i XX.

Pel que fa a la metodologia, he de dir que m'he basat més en el coneixement de la comunitat estudiada, la formació autodidàctica i la comparació amb els resultats d'altres informacions, que no en un mètode prèviament definit. La investigació s'ha dut a terme entre 1995 i 1997, encara que partint d'una primera relació de malnoms recollida fa una dècada d'anys. Bàsicament he utilitzat documentació oral, per a la informació sincrònica, en una primera fase (relacionar els noms casa per casa); llavors, documentació escrita (fonts documentals inèdites), per a la informació diacrònica; i més tard he retornat a la documentació oral per complementar el corpus que s'anava configurant i, finalment, he hagut de recórrer —és clar— a la bibliografia general i temàtica que en podia aportar referències.

Pel que fa a la documentació escrita (històrica), he seleccionat, sempre que ha estat possible, sèries documentals d'abast general —que afectassin la majoria de la població— i que proporcionassin talls sincrònics. D'aquesta manera, hem fet ús fonamentalment de

cadastres, estims, *apeos*, talles i altra documentació fiscal. Encara que, i de manera complementària, he fet servir llibres de comptes del convent de Dominics, llibres sacramentals, etc. En total, 26 sèries documentals a través de les quals he pogut aportar un buidatge general de documentació que permet un tall sincrònic gairebé cada cinquanta anys a partir de 1578 i fins a 1950. Entre els segles XIV i el XVI he recorregut a les referències documentals publicades pels historiadors locals i dels pobles confrontants (Sineu, Sant Joan, Montuïri, Sencelles, Costitx...).

Quant als informadors, hem de tenir en compte que tots han estat gent nadiua del poble (22 persones), tots ells nats entre 1902 i 1960: 7 homes (31,8%) i 15 dones (68,2%). En general sense estudis, encara que alguns informadors compten amb estudis superiors. Han donat informació de caràcter general, de caràcter espontani o de caràcter induït a partir de relacions de malnoms o a partir de fotografies col·lectives (36 fotografies datades entre 1920 i 1965).

ESTRUCTURA DE L'OBRA. QUÈ CONTÉ EL LLIBRE?

L'obra s'estructura en dos grans blocs:

Una introducció (58 pàg.) amb tres subapartats dedicats a:

Metodologia

(abast del treball, espai i temps, fonts utilitzades, interès pels malnoms, tradició historiogràfica, etc.).

Aspectes històrics i antropològics

(funció dels malnoms, sentit i significació dels malnoms, els malnoms i l'entorn social, l'evolució històrica de la malnominació lloritana —1r malnom datat el 1392— i índex de llinatges amb una síntesi cronològica.) En aquest apartat és important destacar una síntesi numèrica que ens permet constatar diverses qüestions:

a) D'un inventari de 544 malnoms (segles XIV a XX), en romanen 264 de vius, encara utilitzats. Aquest fet suposa el manteniment del 48,5% dels malnoms localitzats al llarg de la història.

b) D'altra banda, 544 malnoms sobre una població de 818 persones (1996) suposa el 65,5% de malnominació de la població i el 32,2% (264 malnoms) de malnominació actual sobre la mateixa població.

c) Pel que fa a l'aparició d'aquests malnoms, podem constatar la distribució percentual per segles següent: XV (0,2%), XVI (3,4%), XVII (17,6%), XVIII (35,6%), XIX (12,4%) i XX (30,6%).

d) S'hi constata també una gran importància de l'homonímia fruit de l'endogàmia. A tall d'exemple i com ja he esmentat, només dotze llinatges porten el 69,6% (379) dels malnoms recollits.

e) Finalment, s'hi constata també la perdurabilitat de sis malnoms des del segle XVI (*de son Bauló, del Colomer, de Llorac, Munar (des Pujol), de Paixari i Roig*).

Taxonomia

Amb les classificacions clàssiques a l'ús: en base a criteris logicosemàntics (malnoms sobre la base de noms i llinatges; topònims (d'origen o residència); oficis,

ocupacions o situació social; característiques físiques, caracterològiques i intel·lectuals) i sobre la base de criteris lingüístics i formals (els introductors, els canvis de gènere, la creació dels plurals, l'afèresi, l'apòcope i les derivacions —diminutius i augmentatius—, els arcaïsmes, la contaminació —barbarismes, castellanismes—).

La relació exhaustiva dels malnoms lloritans, una mena de diccionari en el qual figuren totes i cada una de les entrades estructurades en quatre blocs:

Malnom

Amb o sense derivacions de gènere, partícules que l'acompanyen quan es coneixen i transcripció fonètica quan s'ha cregut escaient.

Aspectes lingüístics

Etimologia, referències generals amb la corresponent localització als reculls lexicològics (DCVB, OC, LLC...).

Aparell documental (històric)

Amb referències agrupades per segles i en què preval la literalitat documental per sobre dels aspectes normatius (ortogràfics). Per tant, abundoses referències amb citacions de procedència documental.

Informació complementària

De gran interès per a la història local, ja que s'hi recullen totes les referències que giren al voltant del malnom: família que el porta, personatges històrics, anècdotes, topònims directament relacionats, cançons que hi fan referència (79 versions locals), etimologies populars, etc.

A MODE DE CONCLUSIÓ. ELS MALNOMS ESTAN EN PERILL?

Davant aquesta qüestió jo diria sí i no. És evident que hi ha tot un conjunt de factors que condueixen a la desaparició de la malnominació tradicional:

— en primer lloc, el sistema educatiu, especialment l'escola desarrelada i homogeneïtzadora, que imposa una tendència a l'ús exclusiu de noms i llinatges. S'obvia o s'exclou la malnominació tot considerant-la una expressió «ridícula», «de poble», «pagesa», etc.

— en segon lloc, els mitjans de comunicació, especialment la TV, que ens introdueixen inexorablement en una cultura estandarditzada i homogènia que s'imposa a la diversitat cultural.

— i, darrerament, la informàtica, que ha facilitat el procés d'identificació numèrica supracultural.

D'altra banda, apareixen nous malnoms que amb el temps es poden consolidar. Es tracta de noms que, en general, responen a motius i realitats distints als dels malnoms tradicionals i, en molts de casos, s'inspiren precisament en els mitjans de comunicació. A Llorito són paradigmàtics casos com *en Cruif*, *en Reixac*, *ses Virtudes*, *en Maclau* o *en Pitàgores*. En definitiva, s'ha de tenir present que la llengua és viva i cada dia sorgeixen nous termes que el temps dirà si es consoliden. Aquesta mateixa raó fa que segurament la relació de malnoms recollits a l'obra sigui àmplia però no completa.

Finalment, no voldria que cap persona es pugui sentir molesta pel fet que hagi vist reproduït el seu malnom al llibre. Per aquesta raó, voldria recordar una glosa de 1861 amb la qual s'inicia el llibre:

*No els ho diríem
si no els ho diguessi,
però greu ens sabia
si s'hi enfadessin.*